

شیکاری پیگه‌ی دیوانی نالی وهک ئوستورده‌ق له چاند و ئه‌ده‌بی کوردیدا

سامان ئه‌مجهدی^۱

تاریخ دریافت: ۱۸ فروردین ۱۳۹۹؛ تاریخ پذیرش: ۲۱ شهریور ۱۳۹۹؛ صص ۲۶۵-۲۸۴

DOI: <https://www.doi.org/10.34785/J013.2020.149>

کورتیه

ئوستورده‌ق (Mytho-text) به ده‌ق یان ده‌قگه‌لینک ده‌وتری که له ئاستی چاندی نه‌ته‌وه‌یه کدا ده‌وریکه سهره‌کی و پیکه‌ته‌یه ده‌بینن. ئه‌م تا‌قمه ده‌قانه، وه‌کوو ئوستوره و سه‌رموونه ده‌نونه‌وه و به‌وته‌ی هه‌دیگه‌ر جیهانیکی نوێ بنیات ئه‌نین که په‌رده له حیجایی بوون و راستی لائه‌ده‌ن. کراوه‌یی و هه‌لکراوه‌یی ئه‌م ده‌قانه ئه‌بیته هۆی درێژه‌داربوونی چاند و به‌رگری له هه‌له‌شاندنه‌وه‌ی. ئه‌م ده‌قانه به سه‌رنج‌دان به پێوه‌ندییه نیوانده‌قییه‌کان (Intertextuality) له‌ریگه‌ی کارتیکردن به‌سه‌ر ده‌قه‌کانی پاش خۆپانه‌وه، فره‌ئه‌که‌ن و وه‌کوو ئوستوره‌یه‌ک هه‌میشه له‌م کاریه‌گری و کارتیکه‌رییه‌وه وه‌کوو ریگه‌چرایه‌ک بۆ مه‌یدانی چاند ئه‌مینه‌وه. ئه‌م وتاره ده‌یه‌وی له‌ریگه‌ی بالاده‌قیته‌ی (Transtextuality) ژێرار ژینیت، بێردارپێژی فره‌نسی، به دیوانی نالی دا وه‌کوو ئوستوره‌ده‌قییه‌ک بچینه‌وه. به‌گوێره‌ی میتودێ که بژێرداوه، پیگه‌ی دیوانی نالی له‌نیو ئه‌ده‌بیاتی کوردیدا هه‌له‌سه‌نگینری و له‌ناکامدا ئه‌وه ئه‌سه‌لمینری که دیوانی نالی ده‌وری ئوستوره‌ده‌قییه‌ی زۆر گرینگی بینیه و ئیستاش به‌سه‌ر ئه‌ده‌بی کوردیه‌وه کاریه‌رییه‌کی به‌رچاوی هه‌یه.

چکیده

اسطوره‌متن (Mytho-text) به متن یا متن‌هایی اطلاق می‌شود که در ساحت فرهنگ یک ملت نقشی بنیادی و ساختاری ایفا می‌کنند. این دسته از متون، چونان یک اسطوره و سرنمون جلوه نموده و به تعبیر هایدگر عالمی نو را بنیان می‌نهند که پرده از حجاب هستی و حقیقت برمی‌گیرند. گشوده‌گی و افراشته‌گی این متن‌ها موجب تداوم فرهنگ و جلوگیری از گسست در آن می‌شوند. این متون با توجه به روابط بینامتنی (Intertextuality) از طریق تاثیر بر متن‌های پس از خود، تکثیر شده و چونان یک اسطوره همواره در این تاثیر و تاثیر به مثابه چراغ راه ساحت فرهنگ خواهند ماند. این نوشتار بر آن است که از طریق ترامنتیت (Transtextuality) ژرار ژنت، نظریه‌پرداز فرانسوی، دیوان نالی را همچون یک اسطوره متن بررسی نماید. مطابق روشی که انتخاب شده جایگاه دیوان نالی در ادبیات کوردی بررسی شده و در پایان این مطلب اثبات می‌شود که دیوان نالی نقش اسطوره‌متنی بسیار مهم را برعهده داشته و اکنون نیز تاثیری بسزا بر ادبیات کردی دارد.

وشه‌گه‌لی سهره‌کی: دیوانی نالی؛ ئوستوره‌ده‌ق؛ بالاده‌قیته‌ی؛ ژێرده‌ق؛ ژوورده‌ق؛ نالی؛ ژینیت.

واژگان کلیدی: دیوان نالی؛ اسطوره‌متن؛ ترامنتیت؛ زیرمتن؛ زیرمتن؛ نالی؛ ژنت.

۱- پیشه کی

هر زمانیک ئه گهری ئه وه له بهر ریگهیدا ههیه که تووشی که وتن و له ناوچوون، له بهر هیتیمۆنی و دهست به سه رداگری زمانیکی دیکه بی. مانه وه و سه ربه رز ده رها تنه وه ی زمانیک، جار ههیه به هۆی ده رکه وتنی ده قیکه که خوش ئه دره وشیتته وه و هاوکات نوینه ری سه رده می دارماوی و، پیشانده ری ده ورانیکی به رله سه رده می خۆیانن. زمانگه لیک که ئه م به خته یان نه بووه، له نیو زمانی ده سه لاتدا ده وتانه وه و له ناوده چوون. به لام زمانی کوردی، له کاتی رووبه روو بوونه وه له گه ل سه رده می دارمان، ده قگه لیک له دلیدا هه لقولییون که بوونه ته هۆی ژیانه وه و سه ربه رزی. ئه م ده قگه له به که لک وه رگرتن له بۆچوونی ژینیت، ده کرئ به ئوستورده دق ناویان لی ببه یین، که به واتای به هره مه ندی له پیگه یه کی سه رنوینی و به رچاو بۆ ده قگه لی دیکه یه.

به ره مه شیعییه کانی نالی له ده وره یه کی تایبه تدا دانراون و وه ها توانیکیشان هه بووه که بۆ ده قگه لی پاش خۆی وه کوو سه رمه شقی لیها تووه؛ ئه م چه شنه ده قانه بۆخۆیان سه قامیان گرتووه و زمانه که شیان به ره و پیش بر دووه. ئوستورده ده قه کان هه ره وه ها که بۆخۆیان هه لاوردیه کاریکه ریبه نیوان ده قیه یه کانی ده قگه لی پیش خۆیانن، بۆ ده قگه لی پاش خۆشیان هه ر هه مان ده ورده گیرن و له سه ر ئه وان کاریکه رییان هه یه. ژینیت به ده قگه لی پیش ده لئ ژیرده ق و به ئه وان پاش ده لئ ژوورده ق. ئوستورده ده ق دروسته له سه ره تا بۆخۆی ژوورده قیکه و له ژیر کارتیکه ری ده قگه لی پیش خۆی وه کوو ژیرده قه، به لام هینده به رز ده بیتته وه که ده وریکی گرینگ له ژیان ئه ده بی و چاندی زمانی ده بینی و وه ها جیگایه ک په یاده کا که زۆربه ی ده قگه لی پاش ئه و به بی ئاماده بوونی ئه م ده قه زه قه، نه ده هاتنه بوون. له واقیعدا جیگای ئوستوریه یی ئوستورده ده ق به ژوورده قگه لیکه که له کارتیکه ری ئه ودان. ئه م ده قگه له به وته ی هایدیگه ر جیهانیک ساز ده که ن که ئاوه لکه ره وه ی حه قیقته ن و ده بنه پیکه یینه ری میژووی گه لی خۆیان.

گریمانه ی ئه م توپژینه وه ئه وه یه که دیوانی نالی به هۆی هیز و توانستی ئه ده بیی شیعه کانی، خاوه نی پله و پیگه یه کی ئه وه نده به رزه که ئه کرئ به ئوستورده ده ق ناوزه ی بکه یین. پرسپاری سه ره کیی وتاره که ئه مه یه: ئایا ئه کریت دیوانی نالی وه کوو ئوستورده ده قیک له زمان و ئه ده بی کوردیدا ناوزه د بکریت؟ سه باره ت به پیشینه ی ئه م وتاره له زمانی کوردیدا، هیچ توپژینه وه یه ک، نه به چه شنیه وتار و نه به قهواره ی کتیب بلاونه بوته وه، به لام له زمانی فارسیدا چه ند وتاری به که لک بلاو بوته وه که ئه کرئ به وتاره کانی به هه مه نی ناموه رموتله ق ئامازه بکریت، که به باشی میتۆدی ژینیتی ناساندووه.

ئه م وتاره له میتۆدی بالاده قیتی ژیرار ژینیت که لکی وه رگرتووه و له ویش زۆرتر کاری به دوو بابته ی ژوورده قیه ت و ژیرده قیه ته که یه تی. سه ره تا ئه م چه مکانه شرۆفه ده کرین؛ پاشان لیکدانه وه که دپته سه ر ئه وه که دیوانی نالی وه کوو ژوورده ق شی بکاته وه و به واتایه کی دیکه، نالی له ژیر کاریکه ری چ ده قگه لیکه دیکه دا بووه. ئینجا دپینه سه ر باسی سه ره کیی وتاره که؛ وانا شی کردنه وه ی پله و پیگه ی دیوانی نالی وه کوو ژیرده قیک له ئه ده بیاتی کوردیدا؛ لیره ئه وه ئه خریتته به ر باس که دیوانی نالی له کوپی ئه ده بیاتی کوردیدا سه قامی گرتووه و ئه م پیگه یه کی که هه یه تی، چۆنه که بۆته هۆی ئه وه که ده وری ژیرده قیکه گرینگ بگیری و بگاته تروپیکیک که شیایو ئه وه بی

به ئوستوردهق نیوی لی بهرین. لیره تیشک ئەخریته سەر سی رههندی زمان، شیواز و ناوهروکی ئەم دیوانه و کاریگه‌رییه ک که به سەر ئەدهبی پاش خۆی بووبه‌تی.

۲- بنه‌مای تیۆریک

۲-۱- بالاده‌قیتی

ژێرار ژینیت، بیرداریژی فەرهنسی، که بناغهی تیۆریکی ئەم وتاره له‌سەر ئەندیشه و بیرۆکه‌کانی ئەو دارپژراوه، له بیرداریژه پیکهاته‌خوازه‌کان بوو و به بۆچوونیک جیاواز له‌وهی که بیرمه‌ندیکی پاش پیکهاته‌خوازی وه‌ک جولیا کریستیفا سه‌بارهت به زاراوهی نیوانده‌قیتی ده‌یگرته بهر، به ره‌چاوکردنی پیدایستییه‌کانی پیکهاته‌خوازی له‌گه‌ل ئەم زاراوه‌دا رووبه‌روو بووه‌وه:

له روانگهی ژینیت-هوه، نه هیمما تاکه‌کان، به‌لکوو شیوه‌گه‌لیک سه‌رنج‌راکیشن که نیشانه‌کان و ده‌ق له‌و ریگه‌وه، به هۆی ریخراوه‌کان، کۆده‌کان، ره‌وته چاندیه‌کان و داب‌ونه‌ریته‌کان و نایینه‌کانه‌وه خولقاون و له چوارچێوهی ئەواندا ده‌ورده‌گیرن. له‌م لایه‌نه‌وه وا ده‌رده‌که‌وی که هۆگری سه‌ره‌کی دارپژراوی پیکهاته‌خواز به‌ره‌و کاری نیوانده‌قی بیت؛ چونکه ئەم دارپژراوه نکۆلی له‌بوونی بابه‌تگه‌لی تاقانه‌ده‌کا، جه‌خت له‌سەر سروشتی ریخراو و هاوپیوه‌ندییه‌کانیان ده‌کا؛ چ سه‌بارهت به ده‌قگه‌لی ئەده‌بی و چ سه‌بارهت به به‌ره‌مه‌ هونه‌رییه‌کانی دیکه. (آلن، ۱۳۸۹: ۱۴۰)

ژینیت له پیداکیری پیوه‌ندییه‌کانی نیوان بووتیقا و ره‌خنه، به مه‌به‌ستی پینگه‌یشتن به سیستمیک پیکهاته‌مه‌ند، بناغهی سه‌ره‌کیتترین، ته‌واوترین و سازراوه‌ترین تیۆری سه‌بارهت به باسگه‌لی نیوانده‌قی داده‌ریژی، که بۆ خۆی ناوی ناوه بالاده‌قییه‌ت یان بالاده‌قیتی. ئەو ده‌لێت «ئده‌بیات وه‌کوو هەر کرده‌وه‌یه‌کی زه‌ینی دیکه، له‌سەر ریگه‌وته‌گه‌لیکه که زه‌ین، بیجگه له‌نموونه‌گه‌لیکی ئاوارته، ئاگاییه‌کی لیوه‌نییه» (کالر، ۱۳۸۸: ۱۶۵).

بالاده‌قیتی له‌بنه‌ره‌تدا رازه‌یه‌که که ژینیت به‌جیگه‌ی نیوانده‌قیتی که‌لکی لی وه‌رده‌گری و به «پۆلینه‌ندی و شیکاری لایه‌نیک به‌رفراوان له‌ریگه‌گه‌لی ده‌نگدانه‌وه‌ی ده‌ق له‌ده‌قی دیکه‌دای ده‌زانیت» (لچت، ۱۳۸۰: ۱۰۲). به‌م حاله‌شه‌وه، ژینیت به‌هۆی ئەوه که ده‌یه‌وی «ئهم چه‌مکه بۆ ره‌سم کردنی شیوه‌گه‌لیک به‌کار بێنی که ده‌قه‌کان له‌و ریگه‌وه ده‌توانن به‌رواله‌تیک سیسته‌ماتیک راقه و فام بکیرن و له‌م ریگه‌وه ده‌یه‌وی مه‌ودای نیوان روانگهی خۆی و روانگهی پاش پیکهاته‌خوازه‌کان رابگریت، زاراوه‌ی بالاده‌قیتی بۆ ناولینان له‌هه‌موو نمونه‌کانی نیوانده‌قیتی دابین کردوه و ئەمجا به‌پینج بابه‌تی وردتر دابه‌شی ده‌کات» (آلن، ۱۳۸۹: ۱۴۷). ئەم پینج بابه‌ته بالاده‌قیتییه پیکه‌هاتوون له‌نیوانده‌قیتی، ته‌نیشته‌ده‌قیتی،^۱ بان‌ده‌قیتی،^۲ ژورده‌قیتی^۳ و ژێرده‌قیتی.^۴

^۱ Paratextuality به‌ده‌قگه‌لیک ده‌گوتریت که ده‌وری ریکلام و ئاگادارکردنه‌وه بۆ ده‌قی سه‌ره‌کی ده‌بینن، وه‌کوو روبه‌رگ، نیوی نووسەر و نیوی بلاوگه و هتد.

^۲ Metatextuality یان بان‌ده‌قیتی، جیاوازییه‌کی ئەوتوی له‌گه‌ل ته‌نیشته‌ده‌قیتی نییه و به‌واتای ده‌قگه‌لیک دابین کراوه که وه‌کوو شرۆفه و راقه‌ی ده‌قی سه‌ره‌کی هاتوونه‌ته‌ئاراه.

^۳ Hypertextuality.

^۴ Hypotextuality.

پیش له چوونه ناو باسه سه ره کیه که ی بابه ته کانی ژینیت، که چوارچیوهی ئەم وتاره پیک دینی، به کورتی باسیک له سه ره پیوه ندیی نیوانده قیتی ژینیت و کریستیفا ئەورووژینین. نیوانده قیتی وه کوو یه کیک له بابه ته کانی بالاده قیتی ژینیت، جیاوازیگه لیککی زوری له گه ل نیوانده قیتی دانره که ی، واتا کریستیفا هیه. ژینیت به دوا ی پیوه ندیگه لیککی نیوانده قی ده که وئ که زور کرده وه یی و دیار له نیوان توخمه گه لیککی تایبته له ده قگه ل جیاوازه، تا که وه کوو کریستیفا شوین که و تنی ده لاله تگه لی پیچاویچی نیشانه کانی ده ق له ده قه کانی دیکه ی مه به ست نه بی. له بهر ئەمه، نیوانده قیتی کریستیفا یی به دوو بابه تی ژورده قیتی و نیوانده قیتی له ژیر زاراوه ی بالاده قیتی که مده کاته وه؛ به لام ئەم وشه، واتا نیوانده قیتی، له لای ژینیت به پیوه ندیی نیوان دوو ده ق، که مده کرتیه وه؛ هه لبه ت ئەمه به هوی روانگه پیکهاته خوازانه که یه تی که ده یه وئ به ره و لای ناساندن و ئاکام به خشی بروا.

۲-۲- ژورده قیتی

دوا هه مین ده سته له بابه ته بالاده قیتی کانی ژینیت، ژورده قیتی به که خالی قورسای ی باسگه لی بالاده قیه؛ «چه مکیک که ناوه ندی سه ره کی توژینه وه ی ژینیت» (لجت، ۱۳۸۳: ۱۰۳). ژینیت ژورده قیتی وه ها پیناسه ده کا: «هه ر جو ره پیوه ندیه ک که ده قی «ب»... به ده قی پیش تر، «ئه لف» گری ئەدا... به جو ریک که ئەم پیوه ندیه شیوه و بیجمی شو قه و په راویز [سه باره ت به ده قی ئەلف] به خو نه گری» (۱۰۳). ده قی «ب» ناتوانی به بی ده قی «ئه لف» بوونی بی، به لام سه باره ت به ئەم نادوی، «یانی شیوه ی پیوه ندیی ئەم دوانه به چه شیک نیبه که ده قی «ب» شو قه ی ده قی «ئه لف» بی» (آلن، ۱۳۸۹: ۱۵۶).

ئه وه ی که ژینیت به «ژیرده ق» ناوی لی ئەبا، هه ر ئەم چه مکیه که زوربه ی ره خنه گرانی دیکه ناویان ناوه نیوانده ق، «یانی ده قیک که به راشکاو ی ده توانی له سه رچاوه سه ره کیه کانی ده لاله ت بو ده قیک بی؛ له م روانگه وه ئودیه ی هومر نیوانده قیک یان به وته ی ژینیت ژیرده قیککی سه ره کی بو ئولیسسی جهمز جو یسه» (۱۵۶). ژینیت له به کاربردنی ژیرده قیتی به بیجمگه لیک له ئەده بیات داده گه رته وه که به ئاشکرای ی و به ئاگایی نیوانده قین. ژینیت پیوه ندیه ژورده قیه کان له نیوان دوو ده قی ته واو و سه ره خو دامه زراو ده بینیت که بوونی یه کیکیان، «ژورده ق»، به بوونی ئەویدی، «ژیرده ق»، به سراوه ته وه. ژورده قیتی پیوه ندیه کانی هه لگرتنه وه ی ده قیک، واتا ژورده ق، له ده قی پیش وه خو یانی ژیرده قه. «ژورده قیتی شیوه ی فره بوونه وه، بلا بوونه وه و پاته وه ی ده قیک (ژیرده ق) یان ده قی دایک له ده قه کانی دیکه یه (ژورده قه کان)» (نامورمطلق، ۱۳۸۷: ۵۴). ئیستا به م پیناسه یه ده گه یه نه پیدا چوونه وه له سه ر ژیرده قگه لیککی تایبته که به ئوستورده دق ناوزه دکراون.

۲-۲-۱- ئوستورده دق

ئوستورده دق به پیی ئەم پیناسه یه، «ژیرده قیک ئەگه ر ژورده قگه لی زوری هه بی، یانی به شیوه یه کی بی وینه لی وه رگیرایی، ئوستورده دق ناوه» (۵۴). ئەم ده قانه ده بنه هوی به رده وامیی به شه چاندیه کانی کومه لگایه ک به دریزایی میژوو و ئەم به شان به په ره پیدانه وه به خو یان له به ره یه ک بو به ره یه کی دیکه رائه گو یژینه وه. «بو یه، ده وری گرینگی ئوستورده دق هه کان، به رده وامیی

چاند و بهرگری له لهبیرچوونهوه و دابرانی چاندیهه. بهم پێوهره، یه کیک له گرنگترین پیناسه کانی ناسینی چاندی نهتهوهیهک، ناسینی ئوستورهدهقه کانی ئهوه چانده و ئال وگۆره کانییهتی» (۷). وشه ی ئوستوره له نیو زاراوه ی ئوستورهدهقهدا به پیناسهیه کی نزیك به پیناسه کی بارت له ئوستوره به کاربراهه؛ واته هه شتیک که «چرکهیه کی شاراهه یان دیاری به درێژه ی کات و شوینی [هیه و ئه گه ری] بوونه نموونه ی بو پاته وه بوون و زۆر بوونه هیه» (۷).

ئوستوره ده قیک، وه کوو ئوستوره، به نموونه بوونیه وه له دایک ده بیته وه، به پاته وه بوونیه وه ئه ژیهته وه و پانتایی و هیزی به گویره ی ئه ژماری پاته وه بوونی کهم یان زیاد ده بیته وه. پێوه ندیه کانی ئوستوره ده ق له گه ل ژوورده قه کانی، به هۆی به رفراوانیه وه، چه شنگه لیکی زۆری هیه. «به گشتی، پێوه ندیه ی ژێرده ق و ژوورده ق، ده کری به سه ر دوو تا قم دابه ش بیته وه؛ لیکچووی یان لاسایی و ئال وگۆری» (۵۵) پێوه ندیه گه لی لیکچووی ده بیته هۆی ئه وه که ژوورده ق له سه ر بناغه ی لاسایی کردنه وه و پاته وه کردنی ئوستوره ده ق وه کوو ژێرده قیک پیک بی، به لام پێوه ندیه گه لی ئال وگۆری، ئه م ئیزنه ئه دن که به شیوه گه لی جوړاو جوړ، ژێرده ق ئال وگۆری به سه ر دایه ت.

۳- نالی وه کوو ژێرده ق

بو پیناسه کردنی نالی وه کوو ژێرده قیک بو ئه ده ب و چاندی کوردی، ده بی له سه رتا له سه ر ئه وه که نالی چی کردوه لیکۆلینه وه و له سه ر خاله گرینگه کانی رۆبچینه وه و به پۆلینه ندی کردنی، دواتر له سه ر ژوورده قه کانی ئه دوین. یه کهم خال که ده بی باس بکریت زمانه و هه ولی نالی بو به ستاندارد کردنی زمانی کوردی؛ دواتر شیواز یان سه بکی شیعره کانی ئه م که له شاعیره به، که به بروای زۆریک، له هه ردوو بابه ته وه له شیوه زاری کرمانجی ناوه راست واته سوۆانی، نالی یه کهم دانه ریانه. دواتر دینه سه ر باسی بابه ت و چه مک.

۳-۱- زمان

زمانی کوردی به ته واو زا ره کانی وه کووتر له وه یه که نالی یه کهم شاعیری بی. هه ره ها له زاری سوۆانیدا، به دلنیا ییه وه جیی گو مانه نالی به یه کهم که س دابنن که بهم زا ره نوو سیبیتی و شیعری گو تبی؛ به لام تا ئیستاش زۆریک له توێژه ران هه ر ئه وه به یه کهم که س ده زانن. هه رچه ند گرینگ نییه که نالی یه کهم که س بی یان نه، چونکه نالی ئه گه ر که سیک له پیشه وه بی، ئه بیته ژوورده ق بو ئه وانه و وپرای ئه وه ش ئاستی به رزی شیعری نالی به جوړیکه که ته نانه ت له نیو سی کوچکه شدا هاوسه ری بو نییه و وه ها دیاره که به ئوستوره ده ق ده بی ناوی لی به یین، ئه رکیک که ئه م وتاره گرتوویه ئه ستۆ.

هۆی جیی گو مان بوونی به یه کهم که س زانیی نالی ئه وه یه که له گه ل سالم و کوردی هاوچه رچه و ئه گه ر له سه رده می ئه واندا ئه م کاره رووی دابی، روون نییه له لایه ن کامیانه وه بووی و ته نیا ئاست به رزی پله و به هیز تر بوونی شیعره کانی نالی نابیه ته هۆی سه لماندن و سه پاندنی ئه م باسه. بیجگه له مه ش، محمه ده لی قه ره داغی له وتاریکیدا ناوی پینج که س ئه هینی که پیش نالی به سوۆانی شیعریان گو توه، واتا: «مه لامحه مه دی ئیبنولحاجی بانیه یی، مه لا محمه دی سیوچی به نازناوی جه فایی، کاریزی، ده ردین، رهنجووری» (قه ره داغی، ۲۰۰۶: ۳۹۴). نالی چ یه کهم که س

بی، چ کهویته دواوه، بۆ باسه کهی ئیمه گرینگ نییه و ئەم وتاره لیره دهیهوی له سەر زمانی شیعیری نالی و ئامانجه کانی ئەو شاعیر و ئەدیبه پایه به رزه بدوی.

نالی به دلنیا بییه وه یه کهمین کهسه که خولیا ی دا بین کردنی زمانیکی ستانداردی کوردیی هه یه. رهنگه ئەمه ئیدعا یه کی زۆر گه و ره بی و له رواله تدا بۆ سه لماندنی، هه یچ به لگه یه ک به دهسته وه نه بی، به لام به پیچه وان هه و به اشترین به لگه، دیوانه مه زنه که یه تی که ئەو هه ول و تی کو شینه ی نالی بۆمانی راگرتوه. نالی له دیوانه که یدا هه ولی زۆری بۆ ئەم کاره داوه و و پرای ئەوه ش به لگه یه کی دیکه ش که به دهسته وه یه، تو پزینه وه زمانه وان یه که ی خۆدز کو یه که له وی له زاری ئەحمه د پاشای بابانه وه باسی نالی ده کا و ده لی «ئەو زاته پسپۆر و شاره زایه به هره و توانای خوی بۆ لیکۆلینه وه له دیالیکته جیا جیا کانی کوردستانی زید و نیشتمان هه کی ته رخان کردوه» (خۆدز کو، گپرا نه وه له حه داد، ۲۰۰۶: ۳۱). ئەم به لگه که یه کی که له به لگه دانسقه کان له سەر ژیا نی نالییه، بۆمان ده رده خا که نالی ئەدیبه و زمانزانیکی پسپۆر و زانایه و هه ولی ئەوه ی بووه که دیالیکت و شیوه زاره کانی کوردستان کو کاته وه و، له رووی دیوانه که ی بۆمان ده رده که وی که ئامانجی سه ره کیی ئەو له وه کاره، پیکه ییانی زمانیکی ستاندارد بۆ کورد بووه.

هه ندی کهس، وه ک عه تا قه ره داغی، پیا نی وایه که نالی له بواری زمانه وه داخرا و بووه و پیوه ست بووه به ده سه لاتی به قسه ی ئەو خیله کی و عه شیره یی بابانه کانه وه (قه ره داغی، ۲۰۰۶: ۹۸-۹۷). به بی یه ک و دوو، بۆ هه ردووی ئەوانه که ئەو به خیله کی ناویان لیده با، ئەم به لگه ی خۆدز کو یه پووچه لکه ری ئیدعا که یه تی و وامان بۆ ده رده خا که هه م بیری نالی و هه م بیری ئەگه ر نه لیا نی ته وا و بابانه کان، لانی که م بیری ئەحمه د پاشا بیریکی به فراوان و نه ته وایه تی بووه. هه ره ها که ئامازه ی پی کرا، نالی له رووی زمانه وه هه ندی ورده کاریی هه یه، که به گو پره ی ده رفه تی که هه مانه، قامک ده نیینه سه ره هه ندیکی^۱:

۱- «له پال من، که راناوی یه که مه گه لی جار په نای بۆ شیوه زاری موکریانی-سۆرانی بردووه و ئەمن- ی به کاره یناوه یان له کرمانجی ژووره وه که لکی له راناوی ئەز بردووه» (مه لا سألح، ۲۰۱۳: ۲۳۶).

ناری سینهم گه ر نه بی، غه رقم ئەمن
ئاوی چاوم گه ر نه بی، سووتاوم ئەز
(نالی، ۱۳۸۷: ۲۳۲)

۲- «یه کخستنی هه ردوو راناوی تۆ- من به شیوه ی تۆم، وه ک ده لی» (مه لا سألح، ۲۰۱۳: ۲۳۷):

هه تا تۆم ئاشنا بووی ئاشنام بوون
ئهمیستا موو به مووم ئەغیاره بی تۆ
(نالی، ۱۳۸۷: ۳۹۳)

که وایه، به پیوانه ی زمانی باو ده با بیگوتایه: هه تا تۆ ئاشنام بووی.

^۱ خویته ر بۆ زانیاری زۆتر ئەتوانی بروایتته وتاره به نرخه که ی حه کیم مه لا سألح له گو فاری کتۆچ ژماره ی ۱۹ و ۱۸، ل ۲۵۴-۲۳۵.

۳- «گۆرینی پیشگری ئە له کاردا به ده، وه کوو له بابانیدا ده گوتری: ئەخۆم، ئەرۆم و هند. وه ک ده لئ:»

گەر ده پرسی من له بهرچی کهم دهخۆم
من به برسی قهت مهزانه خهم دهخۆم
(مه لا سألح، ۲۰۱۳: ۲۳۸)

۴- «به کارهینانی ده بیژم که له شیوه زاری کرمانجی ژوروه به کار دی به جیگه ی ئە لئیم، که تایهت به بابانه» (۲۴۰):

ده ورائیه، وه ک هیله کی سه ودا، سه ری گیزم
بۆیه به ده قیقی مه سه له هه رچی ده بیژم
(نالی، ۱۳۸۷: ۲۸۶)

ههروه ها چه ندین و چه ند ورده کاری زۆری دیکه هه یه که لیره ده رفه تی وروژاندنی به ته وایمان نییه و بۆ کۆتایی ئەم باسه، دیره شیعیکی لئ دینین که دوو ورده کاری و هه ولئ نالی مان له پیناو به ستاندارد کردنی زمانی کوردی بۆ ده رده خا. مامۆستا موده ریس یان یه کیک له کوره کانی له په راویزی کۆتایی ئەم پارچه شیعه دا ده لئین: «ئهمه ی نالی کردوویه تی، وه ک که رهسته یه ک بۆ لیکۆلینه وه ی مه سه له ی زمانی ئە ده بیی یه کگرتووی کورد و موتوربه کردنی به هه موو زا ره کان، شتیکی به بایه خه» (۲۳۴).

ئهی ره فیقان سو حبه تی نالی مه کهن
بۆچ؟ که من له ورا وه کوو به دناوم ئەز
(۲۳۴)

ته نیا باسیک که ئە مینی، ئاماده یی ئەو هه موو وشه بیانیه ی نیو شیعه کانی نالی یه که ره نگه بیته هۆی ره خه له و ئیدعای که کردوومانه. پیش به وه که له روانگه ی نالی خۆیه وه وه لامی ئەم ره خه بدهینه وه، ده بی ئامازه به وه بکه ین که شیعر و ئە ده بی عه ره بی لئ به ده ر بی که به هۆی زال بوونیه وه که مترین کارتیکه ریی زمانگه لی بیانی به خۆوه بینبوو، زمانی فارسی و تورکیش جیاوازییه کی وه هایان له گه ل کوردی له م بواره دا نه بوو. ده بی پیش به ده برینی ئەم ره خه و به جیدی گرتنی، ئە بی چاویک له شیعی فارسی و بۆ وینه شیعی حافظ بکه ین تا ئە وه مان ده ست بکه وئ که له وشه ی عه ره بی لیوانلیوه. هۆکاره که شی به سانایی کاربگه ریی دین و به تایهت ئە ده بیاتی عیرفانی له سه ر شاعیرانی ئەو سه رده مه بوو. سه باره ت به م ره خه، نالی بۆخۆشی بیده نگ نییه و هۆکاری که لک وه رگرتنی له و هه موو وشه بیانیه له شیعه کانیدا، به تایهت ئەم دیره شیعه ی خواره وه ده رده خا، که ده لئ:

فارس و کورد و عه ره ب هه ر سیم به ده فته ر گرتووه
نالی ئە مرۆ حاکیمی سی مولکه، دیوانی هه یه
(۵۸۲)

تهنانهت ئه کرى دپړکى دپکهى نالى که به بونه په کى دپکه وه باسى کردوه، هر لیره ش و بهم بونه شه وه به کار بینن که ده لى:

گيل نه گهر تورکى، تعال نه ر عه ربه
بى نه گهر کوردى، نه گهر فورسى بيا
(۱۲۳)

لیره دا بومان دهرده که وى که نالی مه لبه ندى نه ده بیات به تهنیا مه لبه ندپکى نه ده بى نازانى و نه گهر سرنج به هاوکاتى نه و له گه ل دارووخانى ده سه لاته کوردیبه کان، به تاییه ت بابانه کان بدهین، نه وه مان لى ديار نه بى که نالی هه ولى سهرکه و تنى کوردیه تى. نه گهر له دونه یى واقعیدا نه وه ده ستى نه داوه، ده بى له نه ده بدا نه وه بخولقینى؛ نه وه په که ریزمان و نه حوى شيعره کانى هر کوردین. بوخوشى ده لى:

تهبعى شه ککه ربارى من کوردى نه گهر ئینشا ده کا
ئیمتیحانى خو په مه قسوودى له عه مدهن وا ده کا
(۱۰۲)

نه مه ریبازیکه که نه گهر نه لبین نالی له نیویدا تهنیا په، به دلنیا ییه وه نه توانین نه وه بیژین که گه وره سواریه تى. نالی له گه ل ناوه لانى، وانا سالم و کوردى، تیکوشین به پیچه وانهى زانایانى هاوچه رخیان به کوردى بنووسن و به وون و بایه خ بده نه زمانى زگماکیان. نه م ریبازه به مه حوى یه وه دریزه ی پى نه دریت و نه گاته حاجى قادر کوپى و شیخ رهزا تاله بانى، حه ریق، حه مدى، نارى، بیخود و...؛ پاش نه م گه وره شاعیرانه، نه م ریبازه به به ره مه کانى نه وره حمان به گى بابان، شیخ نوورى، پیره میرد و گوران ده چپته ئاستیکى به هیتر و گه شاهه تره وه. به لام نه وه ی راستى بى، ده وری نالی زور زه قتر و، به هوى به هیزى شيعره کانیه وه زور به رچاوتره. «ده توانین بلین [په ره سه ندى زمانى کوردى] له سه ره تى ساله کانى بیستى سه ده ی نوزده هه مه وه به شیوه یه کى هونه رى و رپک و پیک سه رى هه لداوه. نه م میژووه ش، یادگار کانى میرنشینی بابان و، نالی، هونه ر و بلیمه تمان بیرده خاته وه» (محه مه دعه زیز، ۲۰۰۵: ۲۹۷).

هه روه ها محمه مدى مه لا که ریم له پیشه کى دیوانى مه حوى دا ده لى «له ناو نه وانده دا که رپچکه که ی نالی یان گرت و نه و نه رکه یان به جى گه یاند که داهینانى قوتابخانه ی شيعرى نالی له نه ده بى کورددا له نه ستوى خو ی گرت، سالم، کوردى، مه حوى و شیخ رهزا، نه و چوار که سه ن که له پیشى هه مووانه وه ده وه ستن» (مه حوى، ۱۳۸۷: ۳-۳۲). هه روه ها که ده زانین، پیشتر له زاره کانى گورانى و کرمانجیدا هونه ران و شاعیرانى گه وره ی وه کوو خانای قوبادى، مه لای جزیرى، خانى و... پیشه نگی نه م ریبازه بوون و وه کوو ژیرده قینکن بو نالی و سه رده مى بابان. مه حوى له ژیر کاریکه رى نالی که ده لى «تهبعى شه ککه ربارى من کوردى نه گهر ئینشا ده کا...»، وه هاى هونیه ته وه:

بنووسه، پیرى دلّم نه مری کرد، ئیتاعه تم کرد

له ئیبتیداوه که بهیتی مونسایی دیوان
 گه دایه کی وه کوو مه حوی قه له نده ریکی کورد
 میسالی پادشه هی فورسه ساحیبی دیوان
 (مه حوی، ۱۳۸۷: ۳۹۳)

حاجی قادریش هه ره له ژیر ئه و کاریگه ریبیه و سه ره به و ریبازه، ده لئی:

مه لئین فه ساحه تی کوردی به فارسی ناگا
 به لاغه تیکی هه یه هیج زوبانی ناگاتی
 (حاجی قادر کوئی، ۱۳۹۶: ۱۷)

له ئاکامیشدا ئامازه به دیریکی پیره میرد ده که یه که به ره ی نویتره و سه ره به هه مان ریبازی نالی یه:

ئیمه که کوردین له لمان وایه
 کوردیی زبانی که زور بی هاوتایه
 (پیره میرد، ۱۳۸۶: ۳۴۷)

تیکۆشان به زمانی کوردی و به زمانی کوردی و بو دهسته به کردنی زمانیکی یه کگرتوو، به ته و او
 که م و کو ریبیه کان و که مایه سییه کانیه وه، له نالی دهستی پیکرد و به و هونه رانه، که ناومان برد،
 درێژه ی پیدرا و ئیستاش ئه م هه وله چهن ده یه یه چۆته نیو قوئاغیکی جدیتر و زانستیتر و به ته نیا له
 نیو سنووری ئه ده بدا نه ماوه ته وه و هه ولی زانستیانه ی بو ئه دریت.

۳-۲- شیواز

شیواز زاراوه یه کی کونه له سه ره تای سه ره له دانی ئه ده بیاته وه هاتوته ئاراه و له وشه ی Stylus ی
 یونانی که و ناراه هاتوو. «له عه ره بیدا ئوسلووب به واتای ریگا، پرته و، ریچکه، ریباز به کارهاتوو»
 (کاک، ۲۰۰۸: ۱۴). هه ره ها له فارسیدا به سه بک ناوبراه، «سه بک له زاراوه ی ئه ده بیدا بریتیه
 له ریبازیکی تایبه تی بو تیگه یاندنی خوینهر» (۱۴). له زمانی کوردیدا «به واتای ریگا، ریباز، پرته و و
 شیوه و خوورپه وشت و هه لسه و کهوت» (۱۴). هه ره ها که له کوئی باسگه لی سه ره وه وه ها تیده گه یه
 که شیواز به واتای پیناسه ی تایبه تمه ندیه کانی به ره مه می هونه رمه ند به گشتی و، شیوازی شیعی
 شاعیر و په خشان نووسه ره به تایبه ت، که شوناسی ئه و هونه رمه نده له و هونه رده دا پیشان ده دا. له
 ئه ده بیاتی ئه مرۆ جیهاندا شیواز وشه یه کی نوئی و کاریکی زانستی تازیه و له فه ره نگ و زمانی
 کوردیشدا، ئه گه ره نه لئین هه ره نه ناسراوه، ده توانین بلئین له م بابه ته وه زور که م کارکراوه و جینگه ی
 وه کوو لقیکی زانستی له زانکوکاندا به تاله.

شیوازی شیعی نالی، شیعی سه رواپی و به کیشی عه رووزیه. ئه گه ره له کیشه ی
 یه که م که سه بوون و نه بوونی نالی به م شیوازه چاو بنووقینین، ئه وه مان بو ده رده که وئی که له م
 شیوازه دا نالی زور له ژیر کاریگه ریی شیعی فارسی و عه ره بیدایه. له م بواره دا نالی له به رزترین
 ئاستدا شیعی گوتوو. ئه گه ره بیین و دوو ئاستی فورم یان بیچم و ناوه روکی به ره مه کانی ئه م
 شاعیره لیک بده یه وه، ئه وه مان ده ست ئه که وئی که به هه ردوو باردا هاوسه نگن و له قه واره ی شیعی

کلاسیک که سمان نه بووه که بگاته ئه و لووتکه بهرزه، که نالی یانهی شیعی کوردیی پی گه یاندوو و گه شاندهووه.

ئه گهر له چوارچیوهی بابهت و میتودی ئه م وتاره دا باس بکهین و تیشک بخهینه سهر شیوازی شیعه کانی نالی، وه کوو ژێرده قیک، ئه بینین که نالی سهره رای ئه وه له سهر شاعیرانی پاش خۆیه وه کاریگه ریه کی ئه وتوی هه بووه، به لام چوارچیوه و شیوازه شیعییه که ی دهستکردی خۆی نییه و ئه میش ههروه ها که ئاماژه ی پی کرا، له ژێرده قگه لیکه دیکه که زۆتر له زمان گه لی فارسی و عه ره بیدا ئاماده بیان هه بووه که لکی وه گرتوو و بوته پردیکی باش بو گواستنه وه ی ئه م چوارچیوه شیعییه بو زمانی کوردی و هه رچهند به دلنیا ییه وه هیه چ شاعیریکی پاش خۆی نه ی توانیوه بگاته ئه و ئاسته بهرزه که ئه م پی گه یشتوو. سه بارهت به م بابه ته، ئاماژه به شیعیکی سالم وه کوو ئاوه لی نالی جیگه ی سهرنج و سه لمینه ری پیشهنگ بوون و بهرزیی ئاستی نالی یه:

له یه ک لا «نالی» ی و «مه شوی». له لاین «سالم» و «کوردی»
 له هه نگامه ی هونه رگه رمی، تکاجو بوون له «مه ولانا»
 له مه یدان ی به لاغه تدا به سواری مه رکه بی مه زموون
 به کوردی، هه ر یه که تازی سه وار ی بوون له بابانا
 که «نالی» ته وسه نی تهبعی به ته رزی گه رم جوسته ن بوو
 به چه وگان ی خیره د گو ی دانشی ده رکرد له مه یدان
 که ره خشی تهبعی رامی هاته سهر میقرازه کی ته علیم
 ریکابی پای بو سن «سالم» و «مه شوی» له ده ورانا
 (سالم، ۲۰۱۵: ۸۴)

۳-۳- ناوه رۆک

شیعه کانی نالی له رووی ناوه رۆکه وه زۆتر عاشقانه ن و به شیکیشی ئاینین. نالی له لایه که وه بو ئه وه که یه که م که س یان له ئه وه لین که سگه لیکه که به کوردیی سو رانی هه ستی خۆی ده رختوو، گرینگه؛ سهره رای ئه وه ش، هه ر ئه و بابه تانه ی به جوانترین و به نرختین شیوه پیک هیناوه. ئه وه یه که ئه گهر نالی، ئه م که له شاعیره ش که هه یه نه بوایه، هه ر به هوی ئه وه که رچه شکین بووه، جیگای سهرنج و بایه خ ده بوو. به لام ئیستا «به و تایه ته مندیانه که له شیعی نالی دا ده بینر ی، بی گومان ئه م شاعیره پایه بهرزه له ئه دبیا تی کلاسیکی کوردیدا به ناوی شاعیریکی خاوه ن سه بک ده ناسر ی، چونکه زۆربه ی شاعیرانی گه وه ی کورد دا ی نالی له و ته ئسیریا ن گرتوو و شیعه کانیان رهنگی شیعی نالی ی لئ نیشوو. به و هوی وه مه قامی نالی له ئه ده بی کوردیدا به رابه ری مه قامی خاقانی و شیخی سه عدیه له ئه ده بی فارسیدا» (روخزادی، ۲۰۰۶: ۱۵۱).

ههروه ها «نهریکی وه کوو حاجی قادر له ده جار زیاتر شایه دیی بو بلیمه تی نالی داوه. به دوا حاجی قادریشدا، هه موو ئه و شاعیره کوردانه ی به زاراوه ی نو ی پیا ن ده لین کلاسیک، له راستیشدا رۆمانتیکن، نالی یان به پیشه وای شیعی کوردی داناوه» (محهمه د، ۱۳۹۶: ۱۴۴). ههروه ها که باسی لیه کرا، زۆربه ی شاعیرانی کوردی پاش نالی، له ژێر کاریگه ریی نالی دان و نالی وه کوو

ژێرده‌فێکی هه‌ره‌ دیار که نیوی ئوستوووره‌ده‌قمان لی‌ناوه، له‌ ئه‌ده‌بی کوردیدا ئه‌دره‌وشیته‌وه. له‌ یه‌که‌مین شاعیرانی هاوچه‌رخیه‌وه‌ ئه‌م کارتیکه‌رییه‌ ده‌ست‌پێده‌کا، که لێره‌ به‌دواوه‌ به‌ چهند نمونه‌یان ئاماژه‌ ده‌که‌ین. نالی دوو دێره‌شیعری به‌رز و واتاناسکی هه‌یه‌ که حاجی قادر هیناویه‌ نیو هه‌لبه‌ستی خۆیه‌وه. نالی ده‌لی:

که هاتی تیغی «بیزاری» ت له‌سه‌ر دامـ
سه‌ری خۆمـ خودبه‌خود هه‌لگرت و رۆییمـ
(نالی، ۱۳۸۷، ۳۲۲)

گوتم ئایا به‌ زاری خۆت ده‌پرسی حالی زاری من؟
برۆی هینایه‌ یه‌که‌ وه‌ک شکلی «لا» یه‌عنی که «بیزارم»
(۲۸۲)

حاجی قادر هه‌ر هه‌مان کایه‌ی نالی به‌ وشه‌ی «زار» و «بیزار» ی وه‌ها هیناوه‌:

نه‌قاشی «دم» ی نوقته‌کی دانا به‌ نیشانی
زانی که «دم» ی کردوه «بیزار» ه له‌ مانی
(حاجی قادر، ۲۷۰۷: ۱۵۰)

نالی دێره‌شیعریکی هه‌یه‌ که له‌وی ده‌لی:

سه‌رخۆشی شه‌رابی ده‌می تۆ بووم و ئه‌میستاش
قوربان سه‌ری تۆ خۆش، که نه‌ماوه‌ سه‌ری خۆشم!
(نالی، ۱۳۸۷: ۲۹۲)

مه‌حوی، هه‌ر به‌و شیوه‌، ئه‌و کاکله‌ واتاییه‌ و ئه‌و کایه‌ به‌ وشه‌ی «سه‌ر»، «خۆش» و «سه‌رخۆشی» ده‌گوازێته‌وه‌ نیو دێره‌شیعریکی خۆی:

سه‌ر و سامانمت پرسی، مه‌پرسه
سه‌ری تۆ خۆش، نه‌ سه‌ر ماوه‌ نه‌ سامان
(مه‌حوی، ۱۳۸۷: ۲۸۴)

له‌و شاعیرانه‌ که له‌ ژێر کاریگه‌ری نالی دا وه‌ کوو ژووورده‌قێک شیعیریان گوتوه‌، که‌مالی (که‌مال عه‌لی باپیرئاغا) بووه‌ که‌ چامه‌یه‌ک له‌ چه‌شنی چامه‌ مه‌نشوووه‌ که‌ی نالی، که‌ بۆ سالم نووسیبووی، بۆ هه‌واڵیکی هه‌له‌بجه‌یی شاعیری (ناتیق) ئه‌نووسی و نالی ئاسا که‌ له‌ غه‌ریبیدا هه‌واڵی سلیمانی ده‌پرسی، ئه‌میش له‌ که‌رکووه‌ هه‌ست به‌ نامۆبی ده‌کا یان هه‌ر به‌ خولیا‌ی پاته‌وه‌ کردنی ئه‌و کاره‌ی نالی، چامه‌یه‌کی ۱۶ دێری بۆ ناتیق ئه‌نووسی و ناتیقیش به‌ هه‌مان شیوه‌ی سالم وه‌لامی که‌مالی ئه‌داته‌وه‌. ئه‌وه‌ی کارتیکه‌ری نالی و سالم زه‌ق ئه‌کاته‌وه‌، که‌لک‌وه‌رگرتن له‌ هه‌مان چه‌مک

^۱ خۆینه‌ری تامه‌زرۆ بۆ خۆینه‌نده‌وه‌ی زۆرتر له‌سه‌ر ئه‌م سه‌ دێره‌شیعره‌ ئه‌توانی ب‌روانێته‌ کتییی «چه‌پکیک له‌ گولزاری نالی» مه‌سه‌وود مه‌مه‌د، لاپه‌ره‌کانی ۴-۱۳۳.

و بابه تگه لی نالی و سالم له چامه کانی که مالی و ناتیقه. به کورتی ئاماژه بهو کاریگه ریانهی نالی وه کوو ژێردهق بهسەر که مالییه وه وه کوو ژووردهق ده کهین. دهستیکی چامه کهی نالی ئه م بهیتهیه:

قوربانی تۆزی ریگه تم ئه ی بادی خۆش مروور
وهی په یکی شاره زا به هه موو شاری شاره زوور
(نالی، ۱۳۸۷: ۱۸۴)

چامه کهی که مالی به م دیره وه دهست پیده کا:

ده خیلی به ختم ئه ی بادی خۆش خه رامی سه با
له باتی به نده برۆ بو هه له بجه تو ئیستا
(ئاواره، ۱۹۸۵: ۳۹)

لیره به پرونی کاریگه ری ژێردهقی نالی بهسەر ژووردهقی که مالی دا ده بینین. که لک وه رگرتن له وشه ی «با» و رۆبینی بو زیدی شاعیر ئه م کارتیکه ریبه زه ق ده کاته وه. ئاماژه یه کی دیکه به م کاریگه ریبه شیعییه ی نالی، به ته واوی مه به سه ته که مان ئه پتکی. نالی ده لئ:

ئایا به جه مع و دائره یه ده وری «کانی با»
یاخۆ بووه به ته فره قه و شوپش و نشوور
(نالی، ۱۳۸۷: ۱۹۵)

که مالی-ش به هه مان شیوه ده لئ:

به رۆژی جومعه ئه چن بو «گولان» و «کانی شیخ»
بچووک و گه و ره و به شه وق و به زم و سه فا؟
(ئاواره، ۱۹۸۵: ۴۱)

نالی هه والی «کانی با» ده پرسئ که سهیرانگایه کی خۆشه له سلیمانی و که مالی-ش هه ره بهو شیوه هه والی دوو کانی و شوینی سهیرانی هه له بجه یه کان له ناتیق ئه پرسئ، «که راگزه ری که مالی خۆی بوون، وه ک شاره زای مهیدانی ئه و ناوچه یه، دیت و ناوچه که ده ستنیشان ده کا... که هه ره دوو جیگا یه که م نه زه رگان و دووه م وه کوو «کانی با» که ی سلیمانی جئ سهیران و ئاهه نگ و رابواردنی خۆشی دانیشتووانی هه له بجه بوون» (۴۱).

نالی شیعیکی هه یه که به ته نزیکی شیرینه وه باسی که ره که ی ئه کا که له دهستی چوووه و به هه مان شیوه قانع پارچه شیعیکی به بالایی که ردا گوتوووه. ده توانین بلین نالی یه که م که سه له زمانی کوردیدا به م شیوه ته نزه و بهو جۆره شیعر ده لئ و هه ره به م باره شدا وه کوو ژێرده قتی که ده رده که وئ. یه که م دیری شیعه که ی نالی وه هایه:

هه ی که ری کم بوو، چ په یکه ر؟ ته ی که ری هه وراز و لیژ
سینه پان و مووجه کورت و شان به رز و گوئ درئ
(نالی، ۱۳۸۷: ۲۳۶)

ههروه‌ها یه کهم دپیری شیعره کهی قانع بهم شیوهیه دهست پیده‌کا:

هه‌ی بو کهری قه‌را به سهر، ده‌شت ته‌ی که‌ریکی باسیه‌ر
گویی کورت و پان و نیره‌که‌ر، کولکن کلۆک و باره‌به‌ر
(قانع، ۱۳۹۶: ۱۱۹)

ته‌خمیسی شیعی شاعیرانی پیشوو شیوهیه‌کی خۆتاقی کردنه‌وه‌ی ئاستی شیعی شیعی شاعیری نوپتر له‌گه‌ل شاعیری پیشوو؛ واتا، لیره‌دا ژوورده‌ق رکا به‌ری ژێرده‌ق ده‌کا و به‌هینانه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی به‌شیک له‌ ژێرده‌ق له‌ نیو خۆدا، هه‌م ژێرده‌ق زیندوو ده‌کاته‌وه و ئه‌م خۆی ده‌رده‌خا. ته‌خمیسیکی شیعی نالی له‌ لایه‌ن سه‌ید باقر هاشمی کراوه و به‌شیک ئه‌مه‌یه:

بوومه‌ فه‌ره‌ادی ئه‌توو و داویننی کیو
جیگه‌مه و یارم قۆله‌نگ و به‌رد و چیو
شیت و سادارم، که‌سه‌ی نامکا به‌خپو
ئاوی سوپیری چاو و باری تالی لیو
سوپیر و تالی ده‌مه‌مه و ژه‌مه‌ژمه‌ ده‌خوم
(هاشمی، ۲۰۰۶: ۱۹۱)

نالی بیجگه له‌ شاعیرانی کلاسیک، کاریگه‌ری زۆری هه‌بووه له‌سه‌ر شاعیرانی نه‌وه‌ی نوپ، که‌ چوارچێوه و فه‌زای شیعیان زۆر جیاوازه له‌ ئه‌وه‌ی نالی و بو‌ ئه‌مانیش ده‌وری ژێرده‌ق ده‌بینیت. به‌ دنیاییه‌وه ته‌واو شاعیرانی کلاسیکی کرمانجی ناوه‌راست، به‌بی سی‌ودوو، له‌ ژێر کاریگه‌ری نالی دان و ئه‌مه‌مان به‌ قامک خستنه‌سه‌ر شیعی هه‌ندێ له‌و شاعیرانه سه‌لماند و ئیستا نۆره‌ی شاعیرانی شیعی نوپیه، که‌ ئاماژه به‌ شیعی هه‌ندیکیان ئه‌وه‌مان بو‌ ئه‌سه‌لمیننی که‌ نالی هه‌ر ئیستاش ژێرده‌قیکی گرینگه و له‌ زۆر بو‌اردا په‌چاو ده‌کریت. لیره‌دا قالب و چوارچێوه‌ی شیعی شاعیره‌کان له‌سه‌ر ریبازی گۆران گۆردراوه و ئه‌وه‌ی کلاسیک نییه، واتا غه‌زهل و قه‌سیده و هتد، له‌ بواری ناوه‌رۆکیشه‌وه به‌ هه‌مان شیوه جیهانیکی جیاوازیان هه‌یه. به‌لام سه‌یر ئه‌وه‌یه که‌ ئه‌م ژوورده‌قانه ئه‌گه‌ر کاریگه‌ری نالی به‌سه‌ریاندا دیاریش نه‌بی، بو‌خۆیان ئه‌یدرکینن که‌ چرای ریگه‌یان نالی یه، به‌ تابه‌ت هاوسه‌نگی و هاویله‌وپایه‌ی نالی له‌ شیعی نوپ کوردیدا، واتا شیرکو بیکه‌س، به‌ ئاشکرا نالی به‌ مامۆستا ناولیده‌با و ئه‌مه سه‌لمینه‌ری ئه‌و راستیه‌ن که‌ ریبازی نالی و ئاوه‌لانی درێژه‌ی هه‌یه و به‌رده‌وامه و نالی بو‌ خۆی ئوستوووه‌ده‌ق و چرای ریگه‌یه.

شیرکو بیکه‌س له‌ وتاریکدا به‌ناوی «نالی ته‌ئویلی به‌رزی شیعی کوردی!» به‌ راشکاوی باس له‌ چۆنیه‌تی کاریگه‌ری نالی به‌سه‌ر ژیان و شیعه‌کانیه‌وه ده‌کات. ئه‌و ده‌لی «له‌ بیرمه هیشتا شیعرم منالیکی شه‌رمی تازه پیروه‌که و داره‌به‌داره‌ی ناو دالانی بو‌نخۆشه‌که‌ی زمانی کوردی بوو؛ به‌لام چاوپنکی هه‌ر له‌ لای گه‌وره‌شیعیکی ته‌ویل به‌نووری که‌ له‌گه‌تی سه‌رله‌هه‌وره‌چه‌قیوی ئه‌م ولاتی گول و خۆله‌میشه بوو... ئه‌و به‌ به‌رزیه‌وه و ئیمه‌ش له‌و نزمیه‌دا» (بیکه‌س، ۲۰۰۶: ۴۷). سه‌رنج ده‌ین به‌ دواهه‌مین رسته‌که‌ی، هه‌ستی شیرکو بو‌ نالی مان بو‌ ده‌رده‌که‌وی و ئه‌مه بی‌رووشکینی و خۆشکینییه و له‌ زۆر جیگادا شیرکو پاته‌وه‌ی ده‌کاته‌وه که‌ به‌کورتی ئاماژه‌ی پیده‌که‌ین. دواتر وه‌ها

ئاستی نالی و خوئی و ئاوه لانی ده شو بهینئی: «ئو پیره مه گروونی له هونه ر و ئه فراندن و ئیمه ش کومه له بنچکی له دامینی چاولیکه ریدا... له هر گوشه یه که وه سهرت بو دنیای شیعری کوردی به رزبکرایه ته وه، ئو هه لگوردی شیعره ت به دی ئه کرد!» (۴۷). شیرکوی مه زن له م وتاره به پیز و چیزه خشه یدا که له واقیعدا په خشانه شیعره و نه ک وتاریکی ئاسایی، ئه وه نده جوان و ئه فسووناوی باسی نالی ده کا که سه د هینده ئه فینی ئه م که له شاعیره ده چه سپیته ناخی دلّه وه.

شیرکو هه متر ده لی: «نالی له قوولاییا ئه ژیا، له قوولایی وشه و مانیشدا، نالی روا له تی به لاوه نا و به چپای سه ختی زمان و دارشتنی تازه دا هه لژنا». «ئیمه هه موومان شاعیران و عاشقان مه لاشووی وشه و خو شه ویستیمان به په نجه ی نالی هه لدراره ته وه؛ به و مانایه ی سه رمان له هیلانه ی ئه و زمانه دا جووقاوه، که خولقینه ری یه که می بوو» (۴۷-۸۰). شیرکو بوخوئی باس ده کا که قه سیده ی «یه که م سه فهر» و هه روه ها کتیبی ده ربه ندی په پووله ی که به راستی لووتکه ی شیعریه تی، بو نالی وتراوه. «له سالی ۱۹۹۱ دا خولیای گه یشتنه وه به دیداریکی ئه م حه زره ته له تاراوگه ی سویدا بوو به گه رده لوولیک له سه رمدایا و ئه مجاره یان ده ربه ندی په پووله بوو به ده ربه ندی غوره تی نالی» (۵۲). ئیستا بو کوتایی باسی کارتیکه ری شیرکو له لایه ن نالییه وه چه ند به شیک له ده ربه ندی په پووله ئه هینینه وه:

نامویی سه راپای ته ر بووه
به له می بی که نار
ته نیایی ئه ئاژوئی و
باخی ئا و
گول قژی «حه ببیه» ی گرتووه
(بیکه س، ۲۰۱۶: ۱۴)

لیره شیرکو وه کوو ژورده دق له ژیرده قه که ی نیوی دلداره مه نشوره که ی، واتا «حه ببیه» ی وه رگرتووه و چه ند دیر دواتریش زیده که ی نالی واتا «خاک وخۆل» و هه روه ها شاری دوور که وتووویه خو خواسته که ی له نیو ئه م شیعره دا سه ره هه لدینئی:

دوو ریتی: نزیک و
قیبله که ی: «خاک وخۆل»
«ئه سته موول» ئه بینی و نازانی چ گوئی
وا له ژیر کلاوی ئه م پیاوه
ریش ره شه ریحانه و به فره دا

ههروه‌ها له شوینێ تر باسی ئه‌وه ده‌کا که ئه‌گهر بگا به نالی، چی ئه‌لی. باسه‌که زۆر درێژه و به‌شیکه چکۆله‌ی لێره ئه‌هینین. شیرکو ده‌لی:

پیتی ئه‌لیم:

گه‌وره‌ی من!

پیم نالی ئه‌وه هه‌ودا و گزنگی چاوانه‌ت

چۆن ئه‌که‌یت به‌ ده‌رزیه‌ی هه‌رفه‌وه

بو ئه‌وه‌ی خه‌م به‌دروویت

به‌ بالای هه‌بیه و عیشه‌وه؟!

(۱۴۹)

له‌ شیعره‌کانی سه‌روه‌وه چه‌مگه‌لێکی په‌یوه‌نیدار به‌ نالی په‌وه هاتوه، به‌لام سه‌ره‌رای ئه‌م جووره‌ ئاماژانه، شیرکو راسته‌وخۆ به‌ ریکه‌خستنی هه‌ندی وینه‌ تیشک ئه‌خاته سه‌ر گه‌وره‌یی نالی. به‌م جووره:

نازانم پیشوازیی عاشقی له‌ خووری عاشقان چۆن ئه‌کرێ؟

نازانم پیشوازیی غه‌ریبی له‌ مانگی غه‌ریبان چۆن ئه‌کرێ؟

نازانم ئه‌وه‌ خته‌ی گه‌لایه‌ک

ئه‌گاته‌ به‌رده‌می زریانێ چی ئه‌لی؟

یان تا‌قه‌ دلۆپی له‌ ئه‌وین

ئه‌وه‌ وه‌ خته‌ی ئه‌گاته‌

زه‌ریایه‌ک له‌ ئه‌وین... چی ئه‌لی؟!

...

... به‌لینه‌ هه‌ر ئه‌مشه‌وه‌ دره‌نگان دووقۆلی

له‌ که‌نار ئه‌وه‌ گوومه‌ غه‌مگینه‌ی ته‌نیشتمان:

من و مه‌لاخدری ئه‌حمه‌دی شاه‌ه‌یسی مکیلی پیک‌به‌گه‌ین:

...

پیتی ئه‌لیم:

بێ‌گومان ... سه‌روه‌رم! ... بێ‌گومان

و شه‌ی تو قوولت‌ره

هه‌رفی تو گه‌شت‌ره

ده‌نگی تو پرت‌ره ... بێ‌ده‌عوام، په‌تکیش نیم!

(۱۴۳-۱۴۹)

شاعیریکی دیکه له‌ به‌ره‌ی نوێخواز که جینگه‌ی ئاماژه‌یه، که‌ژال ئه‌حمه‌ده، که پیتی ناوه‌ته جی‌پیتی شیرکو بیکه‌س-ه‌وه و پارچه‌ شیعیریکی به‌ ناو «له‌ ده‌نگتا بمیژه» ی وه‌ کوو پیداهه‌ لگوتنیک بو نالی داناوه که قامک ده‌نینه سه‌ر هه‌ندی شوینێ:

بۆن دئی، بۆنی خوشی نالی
له سنگ و بهرۆکی والای غه ربیان
... زه رده شته و به بی ئاقیستا
کوشتمی...

... خۆزگه ئه متوانی پیی بلیم:
له ده نکتا بمنیژه
یان له ئاوازیکتا...
سه د دلم پیویسته بو دلم
بو ئه وهی شیعرم باست کا
شهرمنه زمانی رۆژانهی شاعیران
(۲۰۰۶: ۹۵-۹۸)

ههروهها ده لی:

له نیوانی شیرکو بیکهس و نالیدا
تا بزانه وه ک دیوانی ده ربه ندی په پووله ئه لی:
« ئه مشه و دره نگان دووقۆلی
له که نار ئه و گو مه غه مگینهی ته نیشتمان»
ئه و لووتکانه به یه ک گه یشتن
یا خود نا؟

(۱۰۰)

و له کو تایی دا ده بی به م به شهش ئامازه بکهین:

نازانم من بۆچی نه لیم:
که هه لپرووکاوه پرسیاریکی حه بیبه له چاوما
چۆنه یاری

هه رگیز نه گه رایه وه بو بهر
سبهریکی خانومانی خاک و خۆل؟
نه هاته وه بو شاره زوور؟
(۱۰۰)

لیره دا به هینانه وهی چه مکگه لیک وه کوو «حەبیبه»، «خاک و خۆل» و «شاره زوور» به نامه
مه نشووره که ی نالی بو سالم ئامازه ده کا و ده وری خوی وه کوو ژورده قیکی دیار زۆرتر دیاری ده کا.
شاعیریکی سه رده می ئه مرۆ، شوعه یب میرزایی، که له بواری زمان و جیهانی شیعریه وه له نالی
وه کوو شاعیریکی کلاسیک که هه یج، به لکوو له زۆربهی شاعیرانی نوپخواری پیش خویشی دووره،

به لأم سه‌ره‌رای ئەم دوورییه، ئەبیین نالی و پارچه شیعره‌که‌ی بۆ مه‌ستووهر له شیعرى ئەم شاعیره‌دا زه‌ق ئەبێته‌وه و بارى ئیڕۆتیکه‌که‌ی به‌رچاوتر و راشکاوانه‌تر ده‌رده‌که‌وى:

رۆژى شه‌قه‌ شه‌رقییه‌ کانم—
له شه‌قیکما مه‌ستووهرم هه‌لگرتووهر
نالی ته‌جاوزى پى نه‌ کما
(۱۳۹۴: ۲۷)

هه‌روه‌ها ده‌لى:

وه‌ختى له‌ده‌س ئەچوووى
ژنانه‌یى مه‌ستووهر بووى دواى نالی
(۲۸)

دواتر ده‌لى:

مه‌ستووهر له‌ نالییا
سنه‌ی سینه‌کانى فه‌وتما
(۳۰)

۴- ئەنجام

دیوانى نالی وه‌کوه‌ به‌ره‌مىکى به‌جیماو له‌ نالی-ى شاعیر، بوو به‌ بابته‌ى لیکۆلینى ئەم وتاره‌ى پیش ده‌ستان و شیمان‌کرده‌وه‌ که‌ ئاخۆ ده‌کریت وه‌کوه‌ ئوستووهره‌ده‌قیک له‌ چاند و ئەده‌بیاتی کوردیدا ناوزه‌د بکریت. هه‌ر چاند و زمانیک بۆ مانه‌وه‌ و گه‌شه‌کردنى، پپووستى به‌ چه‌شنه‌ ده‌فگه‌لیکه‌ که‌ هه‌میشه‌ له‌ لایه‌ن هۆنه‌رانه‌وه‌ وه‌کوه‌ ده‌قیکی به‌رچاو بیت و هه‌میشه‌ ده‌سته‌که‌وته‌کانى ره‌چاوبکریت و به‌ راشکاوى یان شاراوه‌یى و ناخۆئاگا له‌ ژیر کاریگه‌ریدا بن. ئاشکرایه‌ که‌ پیداجوونى تیروته‌سه‌ل له‌ مه‌ودای وتاریکدا ناگونجی و هه‌ولیکى به‌رفراوتر و قوولتر و وردبینه‌انه‌ترى پپووسته‌، که‌ لی‌ره‌دا بۆ نووسه‌ر نه‌لواوه‌. بۆ پینکانى ئەم مه‌به‌سته‌، له‌ میتۆدى بالاده‌قیتى ژیرار ژینیت، بیردارپێژى فه‌ره‌نسى، که‌لکمان وه‌رگرت. له‌م میتۆده‌دا دوو زاراوه‌ى گرینگ هه‌ن که‌ بوون به‌ پپوه‌رى وتارى ئیستا، که‌ ورووژاندنى چه‌مگه‌لى ژێرده‌ق و ژووهره‌قه‌. ژێرده‌قیک که‌ ئەژمارى ژووهره‌قه‌کانى زۆر بى، شیاوى ئەوه‌به‌ به‌ ئوستووهره‌ده‌ق ناوی لی‌بیریت.

بۆ ورووژاندنى ئەم باسه‌ ده‌قى دیوانى نالیمان وه‌کوه‌ ژێرده‌قیک له‌ ژیر سى خالدا شى کرده‌وه‌. نالی سه‌ره‌تا سه‌باره‌ت به‌ بابته‌ى زمان، دارپێژه‌رى رپچکه‌یه‌کى نوێ له‌ زارى کرمانجیى ناوه‌راسته‌ و یه‌که‌م که‌ سیشه‌ که‌ تیکۆشاوه‌ بناغه‌ى زمانیکى ئەده‌بیى یه‌گرتوو و پپوه‌ر ده‌سته‌به‌ریکات. ئەم هه‌ولە‌ى نالی له‌ لایه‌ن زۆرینه‌ى شاعیره‌ به‌رزه‌کانى پاشیه‌وه‌ درپێه‌ی‌پندرا و ئیستا گه‌شه‌ى زۆرى کردووهر. شیوازی نالی کلاسیکه‌ و ناكری شاعیره‌ کلاسیکه‌کانى پاش ئەو، به‌ته‌واوى له‌ ژیر کاریگه‌ریی ئەودا دابننن؛ چونکه‌ پیش نالی، له‌ ئەده‌بى فارس و عه‌ره‌ب هه‌ر به‌م شیوازه‌ شیعریان گووتووهر و له‌ زاره‌کانى دیکه‌ى کوردیشدا که‌لکى زۆریان له‌م شیوازه‌ بینیبوو. له‌ کۆتاییدا باسه‌که‌مان هینایه‌ سه‌ر

ناوه‌روکی شیعره‌کانی نالی و لهم ئاقاره‌دا به نمونه‌گه‌لی مهنشوور و دیار لهو ژوورده‌قگه‌له‌ی که پیوه‌ندی زۆر زه‌قیان له‌گه‌ل شیعره‌کانی نالی دا هه‌بوو، ئاماژه‌کرا؛ به‌تایبه‌ت له‌شعری نویدا، که جیاوازی جیهانبینی و فه‌زای شیعرییان له‌گه‌ل نالیدا زۆره، چهند نمونه‌مان هینا که به‌رچاوترینیان شیرکو بیکه‌س بوو. به‌هه‌ر شیوه، به‌پیی توان و ده‌رفه‌تیک که بوومان و بۆمان ره‌خسا، لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌م باب‌ه‌ته‌مان کرد و به‌و ئه‌نجامه‌ گه‌یشتین که به‌ دلنیا‌یه‌وه دیوانی نالی شیاوی ئه‌وه‌یه که وه‌کوو ئوستورده‌ده‌فتیک ره‌چاوبکریت و مامۆستا هیمن گوته‌نی، شیاوی ئه‌وه‌یه وه‌کوو چۆن ده‌لین ده‌بی هه‌ر فارسیک دیوانی حافزی له‌ بن قورئاندا هه‌بی، ده‌بی له‌ نیو کتیب‌خانه‌ی هه‌موو مال‌ه کوردیک دیوانیکی نالی بی و بخوینریت‌ه‌وه.

سه‌رچاوه کان

کوردی:

بیکه‌س، شیرکو (۲۰۰۶). «نالی ته‌ویلی به‌رزنی شیعی کوردی!»، زنجیره کتیبی گۆفاری کۆچ، س. ۳، ژ. ۶، ل. ۴۷-۶۳.

--- (۲۰۱۶). ده‌ره‌ندی په‌پووله. سلیمانی: ناوه‌ندی ئه‌ندیشه، چاپی سییه‌م.

پیره‌میرد (۱۳۸۶). دیوانی پیره‌میرد. سه‌قز: بلاوگه‌ی محه‌مه‌دی، چاپی دووه‌م.

حه‌داد، عه‌بدو‌للا (۲۰۰۶). «ژیاننامه‌ی نالی و گرنه‌گیه‌ی سه‌رچاوه‌ی بیانی و چه‌پکیک سه‌رنج». زنجیره کتیبی گۆفاری کۆچ، س. ۳، ژ. ۶، ل. ۲۵-۴۶.

روخزادی، عه‌لی (۲۰۰۶). «نالی و سه‌بکی هونه‌ری و شیعی ئه‌و». زنجیره کتیبی گۆفاری کۆچ، س. ۳، ژ. ۶، ل. ۱۳۷-۱۵۲.

ساله‌م (۲۰۱۵). دیوانی ساله‌م. سلیمانی: بنکه‌ی ژین.

قانع (۱۳۹۶). دیوانی قانع: شاعیری چه‌وساوه‌کانی کوردستان. تاران: بلاوگه‌ی پانیز، چاپی نۆهه‌م.

قه‌ره‌داغی، محه‌مه‌ده‌لی (۲۰۰۶). «با له ده‌ره‌وه‌ی ولات خه‌میکه‌ی نالی بخۆین». زنجیره کتیبی گۆفاری کۆچ، س. ۳، ژ. ۶، ل. ۳۷۹-۳۹۵.

کۆیی، حاجی قادر (۱۳۹۶). دیوانی حاجی قادر کۆیی. بانه: چاپه‌مه‌نی مانگ.

محه‌مه‌د، مه‌سه‌وود (۱۳۹۶). چه‌پکیک له گۆلزاری نالی. بانه: چاپه‌مه‌نی مانگ.

محه‌مه‌ده‌عزیز، حوسین (۲۰۰۵). سه‌لیقه‌ی زمانه‌وانی و گرفته‌کانی زمانی کوردی. هه‌ولێر: به‌رپۆبه‌ری گشتی چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی وه‌زاره‌تی رۆشنیبری، چاپی دووه‌م.

میرزایی، شوعه‌یب (۱۳۹۴). گورگه‌کانی خانمی ۱۹۶۸ و شه‌وی... ناشوین.

مه‌حوی (۱۳۸۷). دیوانی مه‌حوی. سنه: بلاوگه‌ی کوردستان، چاپی پینجه‌م.

مه‌لا سألح، هه‌کیم (۲۰۱۳). «جاریکی دی له‌گه‌ل هه‌زه‌تی نالی». زنجیره کتیبی گۆفاری کۆچ، س. ۱۰، ژ. ۱۸-۱۹، ل. ۲۳۵-۲۵۴.

نالی (۱۳۸۷). دیوانی نالی. سنه: بلاوگه‌ی کوردستان، چاپی شه‌شه‌م.

نووری عومه‌ر کاک، هه‌مه (۲۰۰۸). شیواز له شیعی کلاسیکی کوردیدا. سلیمانی: مه‌لبه‌ندی کۆردۆلۆجی.

هاشمی، سه‌یدباقر (۲۰۰۶). «پینج‌خشته‌کی له‌سه‌ر شیعی نالی». زنجیره کتیبی گۆفاری کۆچ، س. ۳، ژ. ۶، ل. ۱۹۹-۱۸۸.

ئاواره، ساجد (۱۹۸۵). نامه‌ی ژیان. به‌غدا: چاپخانه‌ی ئیرشاد.

ئه‌حمده، که‌ژال (۲۰۰۶). «له ده‌نگتدا بمنیژه». زنجیره کتیی گوڤاری کوچ، س. ۳، ژ. ۶، ل. ۱۰۲-۹۶.

فارسی:

آلن، گراهام (۱۳۸۹). بینامتنیت. ترجمه پیام یزدانجو، تهران: نشر مرکز، چاپ سوم.

کالر، جانانان (۱۳۸۸). بوطیقای ساخت‌گرا: ساخت‌گرایی، زبان‌شناسی و مطالعه‌ی ادبیات. ترجمه کوروش صفوی، تهران: انتشارات مینوی خرد.

لچت، جان (۱۳۸۳). پنجاه متفکر معاصر: از ساختارگرایی تا پسامدرنیته. ترجمه محسن حکیمی، تهران: انتشارات خجسته، چاپ سوم.

نامور مطلق، بهمن (گردآورنده) (۱۳۸۷). اسطوره‌متن هویت‌ساز: حضور شاهنامه در ادب و فرهنگ ایرانی. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.